

Tarptautinė mokslinė konferencija *Kalbos gramatinė ir leksinė sistema, jos funkcionalumas ir normatyvumas*

SOLVITA LABANAUSKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Šių metų pavasarį Latvijos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Latvistikos ir baltistikos skyriaus Latvių ir bendrosios kalbotyros katedra ir Baltų kalbotyros katedra surengė 48-ąją tarptautinę konferenciją *Valodas gramatiskā un leksiskā sistema, tās funkcionalitāte un normatīvuums* (*Kalbos gramatinė ir leksinė sistema, jos funkcionalumas ir normatyvumas*), skirtą žymiam latvių kalbininkui, folkloristui, literatūrologui ir metodininkui Arturui Uozuolui (Arturs Ozols). Kovo 15–16 d. diskutuoti į universitetą atvyko pranešėjai iš Latvijos, Lietuvos, Rusijos ir Suomijos.

Rytinė pirmosios dienos dalis buvo skirta A. Uozuolo asmenybei ir jo veiklai atskleisti. Ojaras Lamas (Ojārs Lāms) pranešime *Arturas Uozuolas ir latvių literatūrologija* supažindino su mokslininko straipsniais, kurie yra svarbūs, tiriant moderniąsias literatūros tendencijas Europoje, nepublikuota literatūros mokslo medžiaga ir latvių literatūros istorijos paskaitų konspektais. Mara Vyksna (Māra Vīksna) ir Rita Treija kalbėjo apie Latvių folkloro saugyklos fonduose saugomą archyvinę A. Uozuolo medžiagą, liudijančią tyrėjo gebėjimą sudominti folkloro rinkimu jaunimą. Raštijos ir muzikos muziejaus (buvęs Rainio Literatūros ir meno muziejus) atstovė Ilona Miezytė (Ilona Miezīte) apžvelgė profesinę A. Uozuolo veiklą (jo daktaro disertaciją, skirtą latvių liaudies dainų sintaksei) ir jo asmeninį gyvenimą. Pasakojo, kad paskutiniais gyvenimo metais A. Uozuolas buvo pradėjęs rašyti humoristinę pjesę, kurios pagrindinio veikėjo prototipas veikiausiai buvo jis pats, o kiti veikėjai – jo kolegės kalbininkės.

Vėliau darbas buvo tęsiamas dviejose sekcijose. Pirmoje sekcijoje *Kalbos norminimas* Dzintra Lelė-Rozentalė (Dzintra Lele-Rozentāle) ir Ineta Baludė (Ineta Balode) kalbėjo apie XIX a. matininkų laikų „pidžinizaciją“, kuriai buvo būdingas perdėtai taisyklingas kalbėjimas (*Fardon* (= *Pardon*)), vartoti Baltijos vokiečių kalbos elementai (/g/ > /j/) ir kt.

Rasuolė Vladarskienė paminėjo aktualias Europos Sąjungos dokumentų vertimų kalbos tvarkybos problemas: terminijos, morfologijos, sintaksės dalykus. Pranešėja pabrėžė būtinumą rūpintis vertimų kalbos taisyklingumu, kadangi Europos Sąjungos dokumentų vertimai tiesiogiai veikia bendrinę lietuvių kalbą. R. Vladarskienės žodžiais tariant, verčiant ES dokumentus būtina nenutolti nuo originalo, todėl ilgi, sudėtingos struktūros, neaiškūs sakiniai iš ES dokumentų patenka į lietuvišką tekstą ir keičia savitas, dešimtmečius puoselėtas administracinio stiliaus ypatybes.

Valda Salminia (Valda Salmiņa) savo pranešime atkreipė dėmesį į armėnų vardų vartojimo tendencijas latvių kalboje – paralelinių formų egzistavimą ir jų priežastis.

Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyną pristatė Rita Miliūnaitė. Kalbininkė akcentavo teorinius ir taikomuosius projekto tikslus: sukurti duomenų bazę, joje nuolat kaupti naująją lietuvių kalbos leksiką ir ilgainiui, atliekant mokslinius tyrimus, atskleisti sisteminį šios leksikos vaizdą. Naujažodžių duomenynas, pasak R. Miliūnaitės, leidžia daryti išvadą, kad lietuvių kalba turi užtektinai darybinių išgalių atsinaujinti ir tenkinti pačius įvairiausius ją vartojančios visuomenės poreikius.

Antroje sekcijoje *Gramatika ir leksika* Bronius Maskuliūnas nagrinėjo XVIII amžiaus, kuris yra bene vienas mažiausiai ištirtų lietuvių rašomosios kalbos raidos laikotarpių, tekstus. Smulkiau jis apžvelgė vieną lietuvių rašomosios kalbos vartosenos aspektą – refleksyvumo raišką.

Anna Frydenberga (Anna Frīdenberga) aiškino latvių kalbos priesagos *-ība (-yba)* darinių motyvaciją pirmojo latvių kalbininko rašytojo Georgo Mancelio darbuose. Jaunosios kalbininkės nuomone, ypatybių pavadinimai su priesaga **-ībā* kaip atskiras žodžių darybos tipas būdingas būtent baltų kalboms.

Rolando Kregždžio pranešimas buvo skirtas lietuvių kalbos leksemų gramatinės formos nustatymo metodikos, grindžiamos semasiologine analize, kuri svarbi ne tik nustatant žodžio etimologiją, bet ir kodifikuojant jo gramatinę reikšmę, aktualizacijai.

Lienė Markus-Narvila (Liene Markus-Narvila) kalbėjo apie germanizmus pietvakarių Kuržemės tarmėse, jų skolinimosi šaltinius. Ji nurodė, kad dalis germanizmų yra gyvybingi ir XXI a. pradžioje – tarmėse randami jų fonetiniai ir morfologiniai variantai.

Po parodos *Arturui Uozuolui – 100* atidarymo Dzintra Paeglė (Dzintra Paegle) pasakojo apie užmirštą A. Uozuolo metodikos rankraštį, o Lidija Leikuma – apie A. Uozuolo latvių kalbos mokymo koncepcijos aktualumą šiandien.

Popietinė konferencijos dalis buvo skirta gimtosios kalbos problemoms svarstyti. Ina Boikienė ir Nadežda Ševeliova aptarė mokinių kūrybinių gebėjimų ugdymą gimtosios (rusų) kalbos pamokose. Pasak pranešėjų, problema aktuali tuo, jog kūrybinių gebėjimų ugdymas yra svarbi sąlyga lavinant mokinio asmenybę.

Latvijos švietimo kokybės klausimus įvairiais aspektais apžvelgė Latvių kalbos agentūros Švietimo skyriaus metodininkė Vineta Vaivadė (Vineta Vaivade). Išnagrinėjusi kai kurių leidyklų išleistas latvių kalbos mokymo priemones, skirtas 5–9 klasei, ji padarė išvadas: a) nėra bendro supratimo dėl mokymosi gebėjimų; b) mokiniams nesiūlomi užduočių atlikimo pavyzdžiai ir eiga; c) trūksta savarankiško mokymosi gebėjimų ugdymo ir kt.

Ingrida Balčiūnienė ir Gintara Povilaitienė pristatė rišliojo pasakojimo ugdymo, pasitelkiant paveikslėlių sekas, metodiką. Daug dėmesio skyrė užduoties kontekstui, kuris suteikia vaikui papildomų galimybių geriau suvokti rišliojo pasakojimo funkcijas, struktūrą ir taisykles.

Evelina Zilgalvė (Evelīna Zilgalve) svarstė dalelytės ir prieveiksmio skyrimo kriterijus, apžvelgė probleminius atvejus.

Sekcijoje *Leksika ir terminologija* skaityti trys pranešimai, kuriuose nagrinėti augalų vardai. Laimutė Baluodė (Laimute Balode) analizavo, kaip vartojamas *liepos* apeliatyvas Latvijos toponimikoje. Pirmoji pranešimo dalis buvo skirta objektams, kuriems pavadinti vartojama leksema *liepa*, probėgšmais pažvelgta į vietovardžių nominaciją, antroje dalyje autorė nagrinėjo žodžio *liepa* vedinius.

Pranešimą *Latvių liaudies dainų leksika lietuviškai: medžių pavadinimai* skaitė Regina Kvašytė. Medžiagą pranešėja rinko iš latvių liaudies dainų tekstų rinkinio *Lekia mano žirgelis* (1989; vertė Sigitas Geda) ir nustatė, kad vertimuose dažniausiai sutinkamas medžio pavadinimas *qžuolas*, perpus rečiau – *beržas*.

Apie *Baltijos šalių floras* lietuviškus ir latviškus augalų genčių vardus kalbėjo Solvita Labanauskienė. Ji aptarė darybiškai neskaidomus genčių vardus, darinius bei dūrinius, parodė jų bendrybes ir skirtynes.

Paskutinis šios sekcijos Inetos Bernotos pranešimas buvo skirtas kulinarijos terminams pirmose latvių kalba išleistose virėjų knygose aptarti.

Antrąją konferencijos dieną pradėjo Diana Laiveniečė (Diāna Laiveniece) ir Normundas Dzintaras (Normunds Dzintars) (Latvijos universitetas). Pranešėjai apžvelgė A. Uozuolo įnašą į latvių kalbos mokymo metodiką. Inta Urbanoviča pristatė reikšmingą A. Uozuolo kalbotyros istorijos medžiagą, kuri atspindi Europos struktūralizmo idėjų plėtrą.

Gramatikos sekcijos pranešimuose buvo nagrinėti morfologijos ir sintaksės klausimai. Lyga Vogina (Līga Vogina) aptarė A. Uozuolo pastebėjimus dėl sakinio semantikos. Daugiausia sintaksės dalykų, pasak pranešėjos, nagrinėjama kalbininko daktaro disertacijoje *Klasikinių latvių liaudies dainų sintaksės klausimai*. Kitas latvių kalbos sintaksės problemas pranešimuose aptarė Natalija Perkova (Natalia Perkova) (*Savybinių įvardžių ir naudininko linksnio vartojimas latviškuose sakiniuose su neveiksmazodiniais predikatais*), Lienė Kalviša (Liene Kalviša) (*Reikiamybės nuosaka ir evidencialumas*) ir Linda Apsė (Linda Apse) (*Prielinksnio ANT reikšmių ir vartosenos ypatybės*).

Gita Elksnytė (Gita Elksnīte) skaitė pranešimą apie būdvardinius žodžių junginius XVII a. žodynuose. Pranešėja lygino Georgo Mancelio, Janio Langijo (Jānis Langijs) ir Kristoforo Fyrekerio (Kristofors Fīrkers) žodynuose vartotus šių žodžių junginių sintaksinių ryšių tipus.

Leksikos ir leksikografijos sekcijoje Brigita Bušmanė kalbėjo apie veiksmazodžio *valgyti* semantiką. Ji atskleidė, kad tarmėse registruoti šio žodžio sinonimai gali rodyti veiksmo intensyvumą, greitį, trukmę, būdą ir pan. Janina Švambarytė-Valužienė pristatė rengiamą Mato Slančiausko ir jo bendradarbių pasakojamosios tautosakos leksikos istorinį žodyną, kuriame pateikiama Šiaurės Lietuvos leksika.

Apie frazeologinius palyginimus latvių liaudies dainose referavo Ilga Migla. Anot tyrėjos, savo darbuose A. Uozuolas išvardija, kokie augalų ir medžių pavadinimai vyrauja latvių liaudies dainose: *liepa, qžuolas, rožė, gėlė*.

Violeta Černė pranešime nagrinėjo muzikos instrumentų pavadinimų pateikimą aiškinamajame *Lietuvių kalbos žodyne*, atkreipdama dėmesį į jų semantinių duomenų ir iliustracijų laukus.

XIX a. pabaigos–XX a. pradžios pirmosios pusės lietuvių matematikos terminijos formavimosi tarpsnį ir pirmųjų spausdintų lietuviškų aritmetikos vadovėlių terminiją aptarė Diana Šilobritaitė. Ji palygino žymių visuomenės veikėjų Povilo Matulionio, Jono Spudulio ir Petro Vileišio vadovėlius, atliko matematikos terminų analizę.

Popietinėje *Fonetikos* sekcijoje kalbėta apie akustinius latvių kalbos garų požymius. Pranešimus apie tai skaitė Juris Grigorjevas (Juris Grigorjevs) (*Latvių kalbos šoninių priebalsių ir vibrantų akustinės ypatybės*), Inesė Indričanė (Inese Indričāne) (*Dusliųjų afrikatų /c/, /č/ ir priebalsių /ts/ /tš/ atskyrimas*), Solveiga Čeiranė (Solveiga Čeirane) (*Formančių pereigų pa-*

lyginimas: CV ar VC). Ilzė Auzinia (Ilze Auziņa), Gunta Nešporė (Gunta Nešpore) ir Baiba Saulytė (Baiba Saulīte) pasakojo apie skaitomo teksto kalbos intonaciją.

Antrojoje sekcijoje kalbos norminimo klausimus gvildeno Dzintra Šulcė (Dzintra Šulce). Ji nagrinėjo 1933–1942 m. Rygos Latvių draugijos Kalbotyros skyriaus posėdžių protokolus. Pranešėja pristatė Janio Endzelyno (Jānis Endzelīns) nuomonę atskirų gramatinių formų darybos, var-tosenos ir rašybos klausimais.

Daiva Murmulaitytė kalbėjo, kaip Lietuvių kalbos institute rengiamame *Bendrinės lietuvių kalbos žodyne* stengiamasi laikytis sistemiškumo princi-po pateikiant vedinius, su kokiais sunkumais susiduriama. Nagrinėti trijų rūšių vediniai: veiksmažodžių bei vardažodžių abstraktai, deminutyvai ir vediniai su priešdėliu *ne-*.

Vilija Sakalauskienė aptarė sinoniminių reikšmių pateikimo problemas aiškinamuosiuose lietuvių kalbos žodynuose. Jos nuomone, kylančios dis-kusijos rodo, jog sinonimiškumo problema tampa labai aktuali. Tai verčia iš naujo atkreipti akis į sinonimiją ir sinonimo sampratą, peržiūrėti jau išleistus žodynus ir ypač būti akyliems rengiant naujus.

Latvių mokslininkė Olga Uozuolinia (Olga Ozoliņa) savo pranešime nagrinėjo viduramžių bendrinę prancūzų kalbą.

Baigiamieji konferencijos pranešimai buvo skirti A. Uozuolo sintaksės darbams. Andra Kalnača skaitė pranešimą *Šiandieninė Arturo Uozuolo ana-litinio debityvo interpretacija*, o Ilzė Lomanė (Ilze Lokmane) – *Arturas Uozuolas ir probleminiai dabartinės sintaksės klausimai*.

Tarptautinės teminės A. Uozuolo konferencijos Rygoje organizuojamos nuo 1965 m., tad rengėjai susitikti kviečia ir kitais metais. Išleistas kon-ferencijos pranešimų tezių rinkinys.

Gauta 2012-11-16

Solvita Labanauskienė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas labanauskiene@lki.lt